

Igor LAKIĆ (Podgorica)

MODELI ANALIZE DISKURSA NOVINSKIH ČLANAKA

Diskurs medija predstavlja vrlo interesantno područje za istraživanje, kako zbog toga što mediji predstavljaju sastavni dio naših života, tako i zbog interdisciplinarnosti pristupa. U analizi diskursa pisanih medija najčešće se polazi od analize strukture novinskih članaka kakvu je dao van Dijk, koja podrazumijeva analizu makro i mikro strukture teksta. Međutim, čisto lingvistička analiza nije dovoljna da bi se proučio žanr kao što je novinski članak. Na ovaj pristup nadovezuje se kritička analiza diskursa čiji je glavni predstavnik Ferklaf. Ovaj pristup koristi dobijene rezultate lingvističke analize u tumačenju ideoloških, političkih, socijalnih i drugih okolnosti koje utiču na kreiranje novinske priče. Naša analiza pokazala je da kombinacija lingvističke i intertekstualne analize teksta daje najbolje rezultate u analizi članaka u dnevnim novinama. Pored toga, analiza je, između ostalog, pokazala da djelovi makro strukture nisu jasno razdvojeni kako se može steći utisak iz postojeće literature, tj. da dva dijela makro strukture mogu imati dvostruku funkciju, ili da se mogu naći jedan pored drugog u istoj rečenici. Primjeri koje smo koristili u radu uzeti su iz članaka britanskih dnevnih časopisa *Guardian*, *Independent* i *Times* o bombardovanju Jugoslavije od strane NATO-a 1999. godine. Ovi primjeri, posebno na mikro nivou, ilustruju koliko je lični stav novinara u britanskim medijima presudan za način izvještavanja.

Cljučne riječi: analiza diskursa, kritička analiza diskursa, makro struktura, mikro struktura, intertekstualna analiza, novinski članak, diskurs medija

1. Uvod

Analiza diskursa bavi se proučavanjem jezika iznad nivoa rečenice, odnosno govora i pisanog teksta. Međutim, analiza diskursa ne zapostavlja niže nivoe u jezičkoj hijerarhiji. Tako, na primjer, u analizi govornog di-

skursa fonološki nivo, posebno intonacija, može imati veliki značaj. I kod pisanog i kod govornog diskursa analiza diskursa uzima u velikoj mjeri u obzir i sintaksički nivo. Naravno, analiza diskursa ne bi bila potpuna bez uvida u socio-kulturnu praksu koja je u vezi sa čisto lingvističkim aspektom (van Dijk, 1988a: 1-2). Zbog toga ova disciplina predstavlja izrazito interdisciplinarnu oblast, što ćemo pokušati da prikazemo i u ovom radu, koji se bavi diskursom pisanih medija.

Analiza diskursa danas ima mehanizme pomoću kojih može proučavati razne vrste govora ili pisanog teksta. Diskurs medija, bilo elektronskih ili pisanih, predstavlja posebno interesantnu oblast, s obzirom da nudi obilje izvora za analizu. Istovremeno, novinarski diskurs je prisutan u našem svakodnevnom životu. U ovom radu, zadržaćemo se na novinskim izvještajima (člancima) ili „novinskoj priči“.

Pod novinskim izvještajem van Dajk (van Dijk, 1988b: 4) podrazumijeva „onu vrstu teksta koja pruža informacije o skorijim događajima“. Reah (Reah, 1998: 4) proširuje ovu definiciju, podrazumijevajući pod viješću „informaciju o skorijim događajima koji su od interesa za dovoljno veliku grupu ili koji mogu uticati na živote dovoljno velike grupe ljudi“.

Naredni dio rada bavi se teorijskim aspektima koji se tiču analize novinskih članaka upravo iz ugla analize diskursa, naročito na osnovu teorije van Dajka o tematskoj makrostrukturi i šematskoj superstrukturi, a posebno o modelima strukture novinskih članaka. Ovaj dio sadrži i razmatranja o kritičkoj analizi diskursa koja predstavlja nadgranju na lingvistički i strukturalni dio analize i tiče se interetekstualne analize. U trećem dijelu navedene tvrdnje biće potkrijepljene nekim primjerima iz naše analize izvještavanja britanskih dnevnih novina (*Guardian*, *Independent* i *Times*) o bombardovanju Savezne Republike Jugoslavije 1999. godine od strane NATO-a.

2. Nivoi analize

U analizi diskursa, uključujući i diskurs novinskog izvještavanja, mogu se razlikovati različiti nivoi u proučavanju diskursa. Svi oni igraju određenu ulogu u kreiranju teksta i njegovom razumijevanju od strane čitalaca.

Van Dajk (1988a) daje svoje viđenje okvira za analizu novinskih članaka. On smatra da se analiza može izvršiti na nivou *makrostrukture* i *mikrostrukture*.

2. 1. Analiza mikrostrukture

Analiza *mikrostrukture* podrazumijeva lingvistički aspekt (fonologiju, morfologiju, sintaksu, semantiku, leksiku, koheziju i koherentnost teksta itd). Tekst se ne sastoji od izolovanih rečenica, već između njih postoji određena veza. Tako, na primjer, red riječi u rečenici ili značenje rečenice mogu zavistiti od karakteristika drugih rečenica u nekom tekstu. Rečenice se kombinuju u veće cjeline, čineći paragraf, odnosno tekst. Povezanost teksta postiže se uz pomoć *kohezije* i *koherentnosti*.

Kohezija se postiže uz pomoć eksplicitnih lingvističkih sredstava, najčešće gramatičkih, kao što su, na primjer, zamjenice, članovi ili neki prilozi koji upućuju na već pomenuta lica ili stvari u tekstu. *Koherentnost* se tiče funkcionalne povezanosti diskursa. Tu spada izučavanje činilaca kao što je poznavanje svijeta od strane korisnika jezika, zaključci koje oni donose i postavke kojih se drže, a posebno načina na koji se komunikacija sprovodi na osnovu govornih činova.

2. 2. Analiza makrostrukture

Analiza *makrostrukture* uključuje tematsku i organizacionu strukturu teksta. Putem nje tema ili predmet teksta postaju eksplicitni, a u isto vrijeme definiše se koherentnost kompletnog teksta, kao i njegova suština i svrha. Makrostrukture se definišu na osnovu značenja rečenica u tekstu uz pomoć niza pravila kao što su izbor, generalizacija i konstrukcija (van Dijk, 1988a: 13). Ovakva pravila su samo uslovna, ali predstavljaju efikasne makrostrategije koje čitaocu omogućavaju da iz niza rečenica shvati što je tema teksta. Makrostrukture i kognitivne operacije u okviru kojih se one koriste su ključne za novinare i urednike u procesu proizvodnje vijesti i one „... objašnjavaju kako kreatori vijesti stalno i rutinski sumiraju ogroman broj izvornih tekstova (poruke iz drugih medija, intervjui, izvještaji, konferencije za štampu) koji se koriste u proizvodnji određenog novinskog izvještaja“ (van Dijk, 1988a: 14). Bez teorije o makrostrukturama ne bi bilo moguće objasniti posebna svojstva naslova i lida, koji subjektivno sumiraju ostatak novinskog izvještaja, smatra van Dijk. Uz to, makrostrukture objašnjavaju zašto većina čitalaca obično pamti samo više nivoje makrostrukture novinskih izvještaja.

2. 2. 1. Tematska makrostruktura

Tematska (semantička) struktura kod novinskih članaka igra veću ulogu nego kod drugih vrsta diskursa. Stoga svaka sistematska analiza tekstualne strukture novinskih članaka počinje objašnjenjem pojma *tema* (van Dijk, 1988b: 30/31). Generalno gledano, tema je predmet diskursa, sadržina ili suština onoga o čemu se govori ili piše.

Tema se odnosi na značenje ili sadržinu teksta i stoga zahtijeva objašnjenje na osnovu semantičke teorije. To, međutim, ne znači da se tema definiše kroz pojedine riječi ili rečenice, već više kao rezime, suština, ishod ili najvažnija informacija o iskazu, u situacijama kada se bavimo većim cjelinama govornog ili pisanog diskursa. Iz toga razloga, kako kaže van Dijk (1988b: 31), tema pripada nivou makrostrukture u opisu diskursa.

Kod makrostrukture, generalno govoreći, najmanje nezavisne značenjske jedinice jezika su *iskazi* (*propositions*). Iskazi se javljaju u obliku prostih rečenica ili klauza. Složena rečenica, s druge strane, može sadržati više iskaza. Ovi iskazi koriste se da označe činjenice. Može se reći da su makrostrukture organizovani skupovi iskaza, koji se mogu nazvati *makroiskazi* (*macropropositions*), i da svaka tema teksta može da se predstavi kao jedan makroiskaz.

Kada govorimo o dužem tekstu, kakvi znaju da budu novinski članci, logično je da se oni često sastoje iz više tema. Neke od ovih tema su opštije ili apstraktnije od drugih, tako da cijela makrostruktura ima hijerarhijsku organizaciju. Hijerarhijski odnosi definišu se putem *makropravila* (*macrorules*) koja predstavljaju ono što intuitivno podrazumijevamo pod sumiranjem. Ova makropravila povezuju iskaze nižeg nivoa sa iskazima višeg nivoa. Drugim riječima, teme se izvode iz značenja teksta putem ovakvih makropravila koja služe za sumiranje. Ova pravila, kako je već rečeno, definišu ishod, suštinu i najvažnije informacije u tekstu, i na taj način i samu temu za svaki niz sličnih iskaza u tekstu.

Makropravilima se u suštini reduciraju informacije, što se dešava na tri različita načina - brisanjem, generalizacijom i konstrukcijom (van Dijk, 1988b: 32). Prvo, mogu se brisati sve informacije u tekstu koje više nisu važne za ostatak teksta, kao što su neki nevažni detalji. Drugo, niz iskaza može se zamijeniti jednom generalizacijom. Na primjer, umjesto da se kaže da imamo mačku, psa ili kanarinca, možemo reći da imamo kućne ljubimce. I najzad, niz iskaza koji označavaju uobičajene uslove, komponente ili posljedice nekog čina ili događaja mogu se zamijeniti jednim makro-

iskazom koji označava taj čin ili događaj kao jednu cjelinu. Na primjer, odlazak na aerodrom, čekiranje, ulazak u avion, let, slijetanje itd. mogu se sumirati makroiskazom „Išao sam avionom u ...“. Dakle, mi konstruišemo cijeli događaj iz njegovih sastavnih djelova. Ovo pravilo nazivamo pravilom konstrukcije. Brisanje, generalizacija i konstrukcija predstavljaju tri glavna makropravila koja svode informacije iz teksta na njegove teme.

2. 2. 2. Šematska superstruktura

Sveukupno značenje makrostrukture ispoljava se kroz *organizacionu strukturu teksta* ili, kako je naziva van Dajk (1988a: 14; 1988b: 51), *šematsku superstrukturu*. Ovakva šema predstavlja u stvari skup karakterističnih kategorija, odnosno određenih djelova u tekstu. Šema novinskih izvještaja slična je narativnoj šemi koja se koristi u pisanju ili pričanju priča (*Uvod, Okvir radnje, Orijehtacija, Zaplet, Razrješenje, Evaluacija i Dodatni komentar*). Bel (1994: 147) čak smatra da novinari i ne pišu članke, već priče, upravo zbog prisustva ovih elemenata koji se ne očekuju u članku. U engleskom jeziku, za novinske članke inače se koristi se termin *novinska priča (news story)*, što nam ukazuje da i u njima postoji naracija (van Dijk, 1988b: 1). Međutim, iako ima sličnosti u organizaciji s pričama koje pričamo djeci ili pripovijetkama za odrasle, ova vrsta naracije ima i svoje specifičnosti u smislu organizacione šeme, a, kao što smo već rekli, šema u svakom slučaju olakšava procese pisanja i razumijevanja.

2. 3. Organizaciona šema novinskih članaka

Van Dajk (1988b: 48) smatra da se u analizi novinskog diskursa treba se rukovoditi sljedećim principima: a) da analiza ide od vrha ka dnu, odnosno od većih ka manjim strukturama; b) uzimanje u obzir važnosti informacija; c) ciklično prikazivanje informacija. Drugim riječima, glavni događaji i učesnici stavljaju se na početak, a zatim slijede detalji vezani za glavne učesnike, identitet manje važnih učesnika, komponente, uslove, posljedice ili način odvijanja događaja, detalji vezani za mjesto i vrijeme itd. U suštini, ovo je tzv. princip *obrnutе piramide*, što je termin koji se koristi u novinarskoj profesiji.

Više autora bavilo se šematskom organizacijom novinskih članaka. Ovdje ćemo pogledati modele van Dajka, Alana Bela i Instituta za ratno i mirnodopsko izvještavanje iz Londona.

2. 3. 1. Model Teuna van Dajka

Van Dajk (1988a: 92-93) daje prikaz organizacije novinskih članaka u okviru koje izdvaja 10 djelova:

1. *Naslov*
2. *Lid*
3. *Glavni događaj*
4. *Pozadina događaja*
5. *Istorija*
6. *Kontekst*
7. *Posljedice*
8. *Verbalne reakcije*
9. *Evaluacija*
10. *Očekivanja*.

Ovaj obrazac trebalo bi da odslikava strukturu novinskih članaka na engleskom jeziku. Međutim, neki autori, poput Zoltana (Zoltan, 2001: 11), ističu da van Dajk ne pruža eksplicitna objašnjenja ovih 10 kategorija. Zoltan je za potrebe svoje analize spojio djelove 4, 5 i 6 (*Pozadina događaja*, *Istorija* i *Kontekst*), jer se pokazalo da ovdje često dolazi do preklopanja i da ih je često teško razdvojiti. On je za ova tri spojena dijela upotrebio naziv *Pozadina događaja*. Takođe je spojio djelove 9 i 10 (*Evaluacija* i *Očekivanja*) u jednu cjelinu pod nazivom *Očekivanja*.

Van Dajk nešto drugačije i detaljnije opisuje šematsku superstrukturu novinskih članaka u knjizi „News as Discourse“ (1988b: 53-56). On prvenstveno pominje kategorije *Uvoda* (*Naslov* i *Lid*), *Epizode* (*Glavni događaji*, *Kontekst*, *Pozadina događaja*, *Istorija*), *Posljedice*, *Verbalne reakcije* i *Komentar* (*Evaluacija* i *Očekivanja*). Naredni pasusi predstavljaju opis koji daje van Dajk u ovoj knjizi.

Uvod se sastoji od *Naslova* i *Lida*. Svaki novinski članak ima *Naslov*, a veliki broj sadrži i *Lid*. *Naslov* takođe uvijek ide ispred *Lida*, a zajedno oni prethode tekstu i izražavaju glavnu temu ili teme teksta, odnosno služe kao uvod. Dakle, *Naslov* i *Lid* sumiraju tekst i time predstavljaju semantičku makrostrukturu.

Novinski članci, u okviru *Epizode*, takođe sadrže *Glavni događaj*, *Pozadinu događaja* i *Evaluaciju*. *Pozadina događaja* uglavnom se javlja kasnije u novinskom diskursu, tj. nakon djelova koji se odnose na glavne događaje. Kategorija *Glavni događaj* može biti ugrađena u *Kontekst*, što

predstavlja dodatnu kategoriju koja se odnosi na glavni događaj, a ne na njegovu pozadinu. *Kontekst* se često signalizira riječima poput *dok* ili *tokom*, a informacije date u ovom dijelu odražavaju stvarnu situaciju i sastoje se od konkretnih događaja, a ne opšteg opisa situacije. *Kontekst* je često i *Glavni događaj* u drugim ili prethodnim tekstovima. On je drugačiji od *Pozadine događaja* koja je više istorijske prirode. I sam van Dajk priznaje da je ponekad teško napraviti jasnu razliku između ove dvije kategorije. Isto se odnosi i na *Prethodne događaje*, koji podsjećaju čitaoca na stvari koje su se ranije desile. Pod *Istorijom*, s druge strane, van Dajk podrazumijeva vremenski udaljene događaje vezane za postojeću situaciju, često one koji obuhvataju godine, a ne samo dane ili nedjelje. Izgleda da je Zoltan bio u pravu kada je ove tri kategorije spojio u jednu, jer se one teško mogu razgraničiti. Istovremeno, ovakva podjela vodila bi do prevelikog usitnjavanja, a često i nedoumica kod same analize.

Posljedice su još jedna kategorija koja se javlja u novinskom diskursu. Interesantnost nekog događaja za štampane medije djelimično je određena i ozbiljnošću njegovih posljedica. Nekada su one čak važnije od samog događaja, pa teme u kategoriji *Posljedice* mogu imati isti hijerarhijski položaj kao teme u okviru *Glavnih događaja* ili čak i najveći položaj, čime mogu biti izražene i kroz *Naslov*.

Verbalne reakcije čine zasebnu kategoriju novinske organizacije teksta koja se može shvatiti kao posebna skupina posljedica. Novinsko izvještavanje uključuje standardnu proceduru traženja komentara od najvažnijih učesnika u tim događajima. Razlog leži u tome što novinari mogu da pruže mišljenja koja nisu isključivo njihova i koja su objektivna, mada sam izbor ljudi od kojih će se tražiti izjava nije uvijek objektivan. Ova kategorija signalizirana je imenima i ulogama učesnika u događaju i direktnim citiranjem ili prepričavanjem izjava.

Komentar podrazumijeva stavove, mišljenja i evaluaciju događaja od strane samog novinara ili lista za koji piše. Iako mnogi smatraju da ne treba miješati činjenice i lična mišljenja, ova kategorija se ipak često javlja u novinskim člancima, mada ponekad u indirektnom obliku. *Komentar* uključuje i dvije glavne podkategorije: *Evaluaciju* i *Očekivanja*. *Evaluacija* podrazumijeva iznošenje mišljenja o događajima o kojima se govori u članku, a *Očekivanja* se odnose na moguće političke i druge posljedice događaja ili situacije, kao i mogućnosti predviđanja budućih događaja.

Naravno, svi tekstovi ne sadrže sve ove kategorije. *Naslov* i *Glavni događaj* su obavezni u svakom članku. Kategorije kao što su *Pozadina do-*

gađaja, *Verbalne reakcije* i *Komentari* ne moraju biti prisutne u tekstu. Neke kategorije, s druge strane, mogu se pojavljivati više puta u tekstu, tj. ciklično, posebno kad je u pitanju *Glavni događaj*.

2. 3. 2. Model Alena Bela

Govoreći o izvještavanju medija, Bel (1994: 148) kaže da su novinski izvještaji duži i sa više detalja u odnosu na izvještaje u elektronskim medijima, pa je time i njihova struktura složenija. Čak i duži televizijski izvještaji su kraći i manje složeni od novinskih izvještaja. Naravno, između ove dvije vrste medija postoje i razlike, ali su one mnogo manje nego sličnosti. U svakom slučaju, ovdje ćemo se zadržati isključivo na novinskim izvještajima. Belov model izgleda ovako:

1. *Naslov*
2. *Lid*
3. *Orijentacija*
4. *Radnja*
5. *Evaluacija*
6. *Rezultati radnje*.

Belova podjela svakako proizilazi iz činjenice da on na novinske izvještaje ne gleda kao lingvista, već kao bivši novinar, što ne mora da znači da je ovakva podjela i bolja od one koju je napravio van Dajk. Očigledno, neke kategorije, kao što su *Naslov* i *Lid* moraju postojati, bez obzira ko analizira tekst. *Evaluacija* takođe postoji i kod jednog i kod drugog autora. Isto tako, van Dajkove *Posljedice* su kod Bela *Rezultati radnje*, a *Kontekst* (zajedno sa *Pozadinom događaja* i *Istorijom*) je sličan *Orijentaciji*. To znači da Bel pod *Radnjom* podrazumijeva *Glavne događaje* i *Verbalne reakcije* koje identifikuje van Dajk. Dakle, razlike su mnogo manje nego što se to čini na prvi pogled.

Još jedna karakteristika naracije prisutna je kod novinskih izvještaja. Naime, oba žanra pribjegavaju direktnom citiranju, zato što je utisak očevidaca, učesnika i njihovo direktno uključivanje važno i za naraciju i za novinski izvještaj. Za razliku od van Dajka, Bel ovo nije izdvojio kao poseban dio.

U radu „News Stories as Narratives“ Bel (1999) daje sličnu podjelu, s tim što ovdje *Naslov* i *Lid* svrstava pod *Apstrakt*, što je slično van Dajkovoj

podjeli. Uopšteno gledano, Belov rad u velikoj mjeri se i oslanja na rad van Dajka.

Drugi autori (Delin, 2000; Reah, 1998; Zoltan, 2001) slijede upravo modele koje su dali van Dajk i Bel.

Međutim, kako se diskurs, govorni ili pisani, ne može posmatrati van društvenog konteksta, diskurzivna praksa i društvena praksa, o kojima govori Ferklaf (1992 i 1996) takođe moraju naći svoje mjesto u analizi. Stoga se i može reći da jezička analiza diskursa i analiza društvenog konteksta predstavljaju dvije strane istog novčića (Lahdesmaki/Solin, 2000: 16). Slijedeći ovaj princip pokušaćemo da objedinimo i pristup kritičke analize diskursa Ferklafa i šematski pristup Van Dajka, koji se u mnogim elementima već podudaraju.

2. 4. Kritička analiza diskursa

Ferklaf (1996: 311-313) smatra da se jezička analiza odvija kroz tri dimenzije, odnosno tri *komunikativna događaja (communicative event)*:

(1) *Tekst*. Analiza teksta fokusira se na formalne karakteristike teksta (rječnik, gramatika, kohezija, struktura teksta), što su kod van Dajka mikro strukture.

(2) *Diskurzivna/diskursna praksa (discursive/discourse practice)*, čija analiza je usmjerena na proizvodnju, upotrebu i distribuciju diskursa koji je predmet proučavanja.

(3) *Društvena praksa (social practice)*. Analiza društvene prakse (ili socio-kulturne prakse) odvija se na još široj ravni. Ona se bavi društvenim i kulturnim dešavanjima, na primjer, proučavanjem političkog konteksta diskurzivnih događaja kao i time kako ideološki efekti utiču i doprinose društvenim promjenama. Ovaj okvir navodi analitičara da proučava ne samo tekstualnu formu, već i to kako se tekst koristi u odgovarajućem društvenom kontekstu, odnosno u odgovarajućoj *diskursnoj zajednici*, kako Svejls (Swales, 1990) definiše grupu koja se služi odgovarajućim žanrom.

Ferklaf (1996: 314-315) takođe pravi razliku između *lingvističke analize teksta* i *intertekstualne analize teksta*, kao što to čini i Bahtin (Bakhtin, 1986). Intertekstualna analiza predstavlja graničnu oblast između teksta i diskurzivne prakse kad je u pitanju analitički okvir. Intertekstualna analiza u stvari gleda na tekst iz perspektive diskurzivne prakse. Dok je lingvistička analiza više deskriptivne prirode, intertekstualna analiza je interpretativna. Ona u stvari koristi dokaze koje joj pruža lingvistička analiza i interpre-

tira ih na određeni način, čime se tekst locira u odgovarajuću diskurzivnu praksu. Lingvistička analiza je ono što se nalazi na papiru, audio traci itd, dok je intertekstualna analiza malo apstraktnija, s obzirom da je analitičar zavistan od socijalnih i kulturnih parametara. Ferklaf kaže da je povezivanje lingvističke analize teksta i intertekstualne analize bitno za prevazilaženje jaza između teksta i jezika s jedne strane i društva i kulture s druge.

Ovakav pristup po svojim karakteristikama spada u domen *kritičke analize diskursa*. Van Dajk (2001: 300) kaže da kritička analiza diskursa podrazumijeva „proučavanje odnosa između diskursa, moći, dominacije, socijalne nejednakosti i pozicije analitičara diskursa u takvim društvenim odnosima. On ovaj pristup takođe naziva „sociopolitičkom analizom diskursa“. Nesumnjivo, tema vezana za diskurs medija o ratu treba da uzme u obzir ove aspekte, pri čemu ona mora da bude nužno multidisciplinarna, mada je analiza diskursa takva po samoj svojoj prirodi.

Treba imati na umu da analiza pisanog ili govornog diskursa bilo koje vrste može zapasti u grešku da samo formalna strana jezika postane predmet i svrha cijelog proučavanja. To može dovesti do komplikovane tehničke analize i do gubljenja iz vida onoga što se pokušava postići analizom. Drugim riječima, ostaje problem kako dovesti u vezu čisto jezičku upotrebu jezika s njenim društvenim kontekstom (Lahdesmaki/Solin, 2000: 16). Sa ovim autorima se slaže i van Dajk (2001: 301) kada tvrdi da je nepoznavanje socijalnog konteksta jedan od ključnih teorijskih nedostataka kritičke analize diskursa.

Ipak, analize jesu često lingvistički orijentisane upravo zbog toga što istraživači najčešće jesu lingvisti, a ne sociolozi. Na primjer, Ferklaf (1992) zastupa ideju o analizi diskursa koja je orjentisana na tekst. Zaista, formalna analiza teksta predstavlja preduslov za sveobuhvatnu analizu diskursa. Pri tome treba imati na umu da lingvistički opis treba da služi određenoj svrsi, a ne da postane sam sebi cilj, tako da lingvista mora biti po malo i sociolog i obratno. S druge strane, dok je za lingvistu sama lingvistička analiza, iako tehnički zahtjevna i komplikovana, ipak izvodljiv poduhvat, analiza društvenog konteksta može da predstavlja problem. Lingvistički opis je najčešće sistematičan i predstavlja sveobuhvatnu sliku o tome kako lingvistički izbori formiraju određeni stav u tekstu. Problemi se, po Lahdesmaki i Solin (2000: 21), javljaju kod interpretacije društvenih i političkih funkcija i porijekla lingvističkih izbora, tj. kod pokušaja da se tekst postavi u određeni društveni kontekst. Najčešće, rezultat analize je neravnoteža između lingvističke analize i analize društvenog konteksta. Pitanje

je da li je uopšte moguće da analiza bude izbalansirana lingvistički i sociološki i da analitičar dobro poznaje i lingvističku i sociološku literaturu.

Odgovor na ovo pitanje nije lako dati. Međutim, ono što treba imati na umu jeste da se ne može početi od problema koji je čisto lingvističke prirode, bez uzimanja u obzir i društvenih i političkih razloga koji neku lingvističku pojavu čine interesantnom za analizu (Lahdesmaki/Solin, 2000: 25). Istraživanje treba da započne idejom koja se odnosi na društvenu upotrebu određene jezičke karakteristike. Prilikom analize, dakle, mi moramo postaviti pitanje zašto su date lingvističke jedinice interesantne ili relevantne za posebni društveni ili politički kontekst i kako one kreiraju određenu društvenu realnost i društvene odnose. Ukratko, predmet analize treba da bude opravdan u odnosu na društveni kontekst, a ne (samo) u odnosu na akademsku tradiciju.

Interdisciplinarnost treba da bude prisutna na svim nivoima istraživanja. Svaka faza istraživačkog procesa treba da uključi i lingvističke i sociološke principe. Ovo istovremeno predstavlja i izazov na neki način, s obzirom da još uvijek ne postoji koherentan teoretski i metodološki okvir za ovu vrstu analize.

Kao što smo vidjeli, svaka analiza teksta može da nametne drugačiji pristup, u zavisnosti od toga što nudi tekst. Isto tako, jedan isti tekst se može analizirati na nekoliko različitih načina. I sam van Dajk (2001: 315) kaže da i među lingvistima koji se bave kritičkom analizom diskursa ne postoji konsenzus oko metoda analize. Nepostojanje jasnog metoda analize s jedne strane otežava samu analizu, ali s druge strane obezbjeđuje lingvističku nepristrasnost i slobodu. Naravno, ovo ne znači da metoda i modela nema. Oni postoje, a da li će se upotrebiti ovaj ili onaj model, ili kombinacija modela, prvenstveno zavisi od samog lingviste.

3. Neki diskursni aspekti članaka u britanskim dnevnim novinama

U okviru jednog sveobuhvatnog istraživanja (Lakić, 2010), analizirali smo izvještavanje tri britanska dnevna lista (*Guardian*, *Independent* i *Times*) o bombardovanju Savezne Republike Jugoslavije 1999. godine. Analizu smo vršili u skladu sa principima van Dajkove šematske strukture teksta, uzimajući u obzir i makro i mikro nivo, a zatim smo dobijene rezultate koristili kako bi intertekstualna analiza dala što pouzdanije rezultate. Zbog ograničenog prostora, ovdje ćemo ukazati samo na one rezultate naše analize koji su drugačiji u odnosu na pomenute modele.

Kako bi izbjegli zabunu oko korišćenja terminologije (van Dijk, Bel, Zoltan), definisali smo djelove teksta i nazive za njih u skladu sa rezultatima naše analize, ali i našom jezičkom praksom. Vidjeli smo da je van Dajkova podjela previše detaljna i da drugi autori (Zoltan, Bel) daju možda prikladnije modele koji odražavaju strukturu jednog novinskog izvještaja. Naše istraživanje (Lakić, 2010) drži se ove kraće podjele, neznatno prilagođene našoj terminologiji. Model od kojeg polazimo predstavlja na neki način kompilaciju onoga do čega su došli pomenuti autori, mada je možda najbliži Belovom modelu:

1. **Naslov**
2. **Lid** (sumiranje glavnog događaja)
3. **Glavni događaj** (razrada događaja pomenutog u *Lidu*)
4. **Pozadina događaja** (ko, kako, gdje i kad)
5. **Verbalni komentar** (najvažniji učesnici u događaju)
6. **Evaluacija** (stavovi, očekivanja i evaluacija događaja od strane novinara)
7. **Rezultati radnje** (zašto je događaj bitan, ozbiljnost njegovih posljedica).

Kao što se vidi, ovaj model najbliži je Belovom modelu, s tim što je terminologija donekle izmijenjena. Razlika u odnosu na Belov model je ta što je ovdje dodat još jedan element – *Verbalni komentar*, koji van Dajk takođe identifikuje kao zaseban dio, dok ga Bel samo pominje, ali ne daje zasebno u okviru svoga modela. *Verbalni komentar* ima svoju funkciju u novinskom članku, s obzirom da se njime potkrjepljuju tvrdnje ili informacije koje novinar iznosi u tekstu. Stoga smatramo da je njegovo uvođenje u model sasvim opravdano.

3. 1. Makro struktura

U člancima koje smo analizirali pronašli smo sve dijelove mikrostrukture kako smo ih definisali u uvodnom dijelu rada. Pored *Naslova*, *Lida* i *Glavnog događaja*, kao obaveznih djelova svakog članka, često se javljaju *Verbalni komentar* i *Evaluacija*, dok se *Rezultati radnje* i *Pozadina događaja* sreću rjeđe.

Naslov i *Lid* u gotovo svim slučajevima vjerno odražavaju sadržinu teksta, posebno onih aktivnosti sadržanih u okviru *Glavnog događaja*. *Lid* najčešće dodatno razrađuje ideju sadržanu u *Naslovu*. Međutim, ono što ne

nalazimo u literaturi jesu i situacije kada je *Lid* više nastavak, a manje razrada ideje sadržane u *Naslovu*. Takođe smo identifikovali situacije u kojima *Lid* ima samo indirektnu vezu s *Naslovom* ili opisuje posljedice ideje izražene u *Naslovu*, čime poprima i funkciju *Rezultata radnje*. Tako *Naslov* nije uvijek rezime rezimea (tj. *Lida*), već se ova dva dijela mogu naći i u drugoj vrsti odnosa.

Verbalni komentar je vrlo čest dio u analiziranim tekstovima. Javlja se direktno, tj. u obliku citata, ili kao indirektni govor, tj. izjava koja je prepričana od strane novinara. Nekada se ova dva načina kombinuju u okviru jedne rečenice. *Verbalni komentar* najčešće slijedi iza *Glavnog događaja* ili *Pozadine događaja*, a njegova funkcija je da potvrdi vjerodostojnost ideja koje je novinar iznio. Primjetno je da se kod *Guardiana* *Verbalni komentar* javlja češće nego kod druga dva lista, a posebno *Independenta*.

Frekventnost *Evaluacije* je različita u zavisnosti od teme i stava novinara. Naime, upravo prisustnost *Evaluacije* često ukazuje na pristrasnost novinara. S druge strane, ona nije uvijek iskazana direktno, kroz riječi samog novinara, već i na indirektnan način, kroz riječi nekog drugog učesnika u procesu, dakle kroz *Verbalni komentar*, pri čemu je očigledno i da novinar stoji iza toga stava. Ovo se posebno dešava u slučajevima kada se *Evaluacija* nalazi na samom kraju teksta gdje se i očekuje da novinar iznese svoj stav o događaju. Ovaj dio najčešće je prisutan u *Independentu*, a najmanje u *Guardianu*. *Verbalni komentar* i *Evaluacija* najviše su uravnoteženi u *Timesu*.

Pozadina događaja ne javlja se previše često, a *Rezultati radnje* takođe su rijetki.

Naša analiza pokazala je da je u tekstovima moguće pronaći kombinacije dva dijela makrostrukture u okviru istog iskaza, što se ne sreće u literaturi kao mogućnost. Tako se u jednoj rečenici *Glavni događaj* može kombinovati s *Verbalnim komentarom*, *Evaluacijom* ili *Pozadinom događaja*. *Evaluacija* se može pronaći u kombinaciji s *Pozadinom događaja*, *Rezultatima radnje* i *Verbalnim komentarom*. I *Verbalni komentar* kombinuje se s *Pozadinom događaja*, a *Pozadina događaja* s *Rezultatima radnje*.

Takođe su interesantna neka odstupanja kada je u pitanju *Naslov*. Tako je u jednom članku za *Naslov* uzet *Verbalni komentar*, što nije često u britanskim medijima. U jednom tekstu u *Independentu* nalazimo čak i *Naslov* koji sadrži kompletnu predikaciju, što je rijedak slučaj u britanskim dnevnim novinama.

Iz analize slijedi i mogućnost koju takođe nismo pronašli u literaturi. Naime, u nekim slučajevima ne dešava se da su dva dijela makrostrukture samo smješteni u istoj rečenici, već i da jedan isti iskaz može da ima dvostruku funkciju. Tako ponekad *Verbalni komentar* ima istovremeno funkciju *Pozadine događaja* ili *Glavnog događaja*. Slično je sa *Evaluacijom* i *Rezultatima radnje*. Ovakvi primjeri ukazuju na to da pojedine dijelove makrostrukture nije moguće uvijek jasno razdvojiti.

Gledano sa stanovišta mikrostrukture, najveću težinu u analiziranim člancima nose imenice i imeničke fraze, a nešto manje glagoli i pridjevi.

Imenica koju su najviše koristili predstavnici NATO-a kada su govorili o aktivnostima srpskih snaga na Kosovu bila je *agresija*, a zatim su tu *represija*, *nered* ili *haos*. Mogu se naći i imenice poput *divljanje*, *masakri*, *varvarstvo*, *zločini*, *protjerivanje*, *ludilo*, *krv*, *masakr*, *ubice*, *užas*, *brutalnost*, *poniženje*, *istrebljenje*, *divljanje*, *protjerivanje*, *silovanje*, *pljačka*, *osveta*, *pokolj*, *zvjerstvo* itd.

Od imeničkih fraza kojima se opisuju srpske akcije nalazimo: *pokolj nevinih ljudi*, *srpska agresija*, *etničko čišćenje*, *humanitarna katastrofa*, *najokrutnije operacije čišćenja*, *vladavina terora*, *komšije ubice*, *sistematska silovanja*, *masovna silovanja*, *ubijanje iz zadovoljstva*, *čin divljaštva*, *čin iz inata*, *srpski vodovi smrti*, *brutalna protjerivanja*, *brutalna specijalna policija*, *orgija paljenja i ubijanja*, *izopačena tiranija* itd.

U opisima aktivnosti srpskih snaga koriste se glagoli: *spaliti*, *razoriti*, *ubiti*, *protjerati*, *istjerati silom*, *protjerati*, *ubiti*, (*etnički*) *očistiti*, *pljačkati*, *paliti*, *zbrisati* i *razoriti*.

I za izbjeglice se koriste karakteristične imenice poput *očaj*, *patnja*, *iskušenje*, *glad*, *nesreća*, *umor*, *strah*, *nevolja*, *priliv*, *egzodus*, *protjerivanje* itd.

Imeničke fraze se manje koriste u opisu izbjeglica, ali su ipak prisutne. Između ostalih, u britanskim listovima pomenute su sljedeće: *more ljudskih bića*, *spaljeni domovi*, *poplava izbjeglica*, *priliv izbjeglica*, *izgladnjele izbjeglice*, *ljudske patnje* ili *užasni uslovi*.

Neki od pridjeva koji dodatno opisuju stanje izbjeglica su: *traumatizovani*, *iscrpljeni*, *šokirani*, *očajni*, *uplašeni*, *uznemireni*, *smrznuti*, *praznog pogleda*, *otupjeli*, *neuhranjeni*, *izgladnjeli*, *užasnuti*, *šokirani*, *uznemireni*, *uhvaćeni u zamku*, *iscrpljeni*, *prljavi*, *uprljani* i drugi. S druge strane, sama situacija u kojoj su se našle izbjeglice najčešće se opisuje pridjevima poput *užasna* i *brutalna*.

Pridjevi koji samostalno opisuju akcije srpskih snaga su rjeđi: *osvetnički* i *bezdušan*. Većina pridjeva koji negativno opisuju srpsku stranu sadržani su u okviru gore pomenutih imeničkih fraza.

Iz ovih jezičkih elemenata moguće je zaključiti da su mediji, već kroz mikro nivo, stvorili sliku o agresoru i žrtvi, što se u velikoj mjeri, mada ne uvijek, odrazilo i na način izvještavanja britanskih listova, odnosno na intertekstualni novo objavljenih članaka.

3. 2. Intertekstualna analiza

Sva tri analizirana lista, bar indirektno, podržavaju početak vojne kampanje NATO-a u Jugoslaviji. Međutim, teško je identifikovati jasnu uređivačku politiku lista. Stiče se utisak da sami autori tekstova daju svoj lični pečat članku, pa je tako moguće naći da su na istoj strani objavljena dva članka različitih autora koji na potpuno drugačiji način pišu o nekom događaju. U tom smislu imamo tekstove čiji se potpisnici jasno stavljaju na stranu Alijanse, zatim one gdje novinari zauzimaju potpuno neutralan stav, do onih koji predstavljaju kritiku NATO-a ili pokazuju simpatije za drugu stranu.

Moguće je zaključiti i da mjesto iz koga izvještava novinar ima velikog uticaja na način izvještavanja. Tako tekstovi novinara koji izvještavaju iz evropskih prestonica, posebno Brisela i Londona, ali i iz Vašingtona, zvuče prilično bezlično, dok članci pisani s terena, posebno oni koji se tiču izbjeglica, nose mnogo više ličnog, pa je stoga u njima *Evaluacija* mnogo prisutnija.

Međutim, na osnovu korpusa teško bi bilo napraviti neku statističku analizu koja bi egzaktno pokazala u kojoj mjeri je neki list bio objektivn ili neobjektivan. U svakom slučaju, izvještavanje sva tri lista nije bilo potpuno nepristrasno. Može se reći da prednost imaju članci kojima se opravdava vojna akcija NATO alijanse i prikazuju učinci koje je Alijansa ostvarila. Među onim člancima koji podržavaju kampanju ipak je manje onih koji su ekstremni, a više onih koji pružaju samo blagu podršku kampanji. Iz ove grupe treba izdvojiti one u kojima se opravdanje za vojne udare nalazi isključivo u akcijama srpskih snaga na Kosovu. Međutim, ima i onih koji su kritični prema NATO-u.

Novinari koji su izvještavali s terena uglavnom su podržavali ljude s kojima su bili u kontaktu i saosjećali sa njima. Tako su novinari iz Makedonije i Albanije uvijek bili na strani izbjeglica koje su uglavnom bile i je-

dini izvor informacija. Ovo je za sobom povlačilo i mnogo nepouzdanih informacija, a sami novinari najčešće nisu dovodili u pitanje njihovu vjerodostojnost. S druge strane, novinari koji su izvještavali iz Srbije takođe su pokazivali naklonost i saosjećanje prema narodu u Srbiji. Ovdje je najviše prednjačio dopisnik *Independenta* čije izvještavanje je bilo skoro podjednako pristrasno kao i izvještavanje novinara iz Albanije.

U suštini, poredeći tri lista ne možemo izvesti konkretan zaključak o nekoj jasnoj uređivačkoj politici lista. Tako pouzdanost izrečenih stavova, kako je naša analiza pokazala, leži isključivo u rukama novinara.

Može se tvrditi da su britanski dnevni listovi u suštini pokrili samo neke, ali bitne aspekte čitave krize. Pri tome su pružili raznolike poglede na događaje, zbog čega je nemoguće izvući jasne zaključke o odnosu lista prema akciji NATO-a. Ono što se može zaključiti jeste da djelimično prednjače oni koji su pružali podršku vojnoj kampanji Alijanse.

Međutim, u svemu ovome treba imati na umu da su sami pisani mediji bili ograničeni u pogledu mogućnosti izvještavanja, s ozbirom da je najveći dio stranih novinara bio protjeran i Srbije, zbog čega su na raspolaganju imali uglavnom informacije koje su dolazile iz Alijanse. Moguće je da to objašnjava i veći broj *Verbalnih komentara* predstavnika NATO-a. Gledajući iz ove perspektive, možda se može i prihvatiti tvrdnja Tejta (1999: 43) da su britanski mediji učinili najviše što su mogli da na što tačniji način prenesu informacije o ovom sukobu. Međutim, prenijeti tačno informaciju je jedna stvar, ali kako baratati s njom u smislu njene pozicije u tekstu i odnosa novinara prema njoj je nešto sasvim drugo. U smislu objektivnosti može se reći da *Guardian*, *Independent* i *Times* ipak nisu bili uvijek na visini zadatka, iako su uglavnom poznati kao listovi na koje politika nema veliki uticaj.

4. Zaključak

Novinski članak, ili novinska priča, izvještaj, predstavlja poseban žanr koji je predmet istraživanja velikog broja lingvista. Novinski članak može se posmatrati sa stanovišta makrostrukture, tj. njegovih sastavnih djelova, kao i sa stanovišta mikrostrukture, odnosno jezičkih elemenata na leksičkom, semantičkom i sintaksičkom nivou. Ovakva analiza, međutim, pruža nam samo ograničeni uvid u karakteristike novinskih članaka, s obzirom da se zadržava na čisto lingvističkom nivou i da je uglavnom deskriptivne prirode. U tom smislu, kritička analiza diskursa, kroz intertekstualnu analizu,

pomaže nam da prevaziđemo ovo ograničenje i da damo interpretaciju članka iz ugla socijalnih, ideoloških, političkih, kulturnih i drugih faktora. Intertekstualna analiza mogla bi da zapadne u subjektivnost ukoliko se ne bi zasnivala na lingvističkim nalazima, a lingvistička analiza sama po sebi ne bi mogla da nam pruži pravu sliku o prirodi novinskog članka.

Kratka ilustracija mikro nivoa na primjeru izvještavanja tri britanska dnevna lista, upravo nas upućuje na zaključak da jezički elementi na mikro nivou mogu da doprinesu u velikoj mjeri tematskoj, odnosno semantičkoj strukturi teksta, što, kao rezultat daje tekstualne cjeline na makro nivou. Uz to, ovi jezički elementi služe kao dokazi za izrečene tvrdnje na osnovu intertekstualne analize teksta. Jedino na ovaj način, kroz jedan širi, interdisciplinarni pristup, možemo doći do pravih rezultata analize, što može biti od koristi kako samim istraživačima u radu na sličnim žanrovima, tako i praktičarima, odnosno novinarima, u njihovoj svakodnevnoj diskursnoj praksi.

Literatura:

- Bakhtin, A. (1986) **Speech Genres and Other Late Essays**, ed. Emerson, C. and Holquist M., University of Texas Press.
- Bell, A. (1994) **The Language of News Media**, Oxford: Blackwell.
- Bell, A. and Garret, P. (eds.) (1998) **Approaches to Media Discourse**, Oxford: Blackwell.
- Bell, A. (1999) „News Stories as Narratives“, in Jaworski, A. and Coupland, N. (eds.) **The Discourse Reader**, London and New York: Routledge, pp. 236 - 251.
- Delin, J. (2000) **The Language of Everyday Life**, London: SAGE Publications.
- Fairclough, N. (1989) **Language and Power**, London: Longman.
- Fairclough, N. (1992) **Discourse and Social Change**, Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. (1995a) **Media Discourse**, London: Edward Arnold.
- Fairclough, N. (1995b) **Critical Discourse Analysis, the Critical Study of Language**, New York: Longman.
- Fairclough, N. (1996) „Critical Analysis of Media Discourse“, in Marris, P and Thorntam, S. (eds.) **Media Studies: A Reader**, Edinburgh: Edinburgh University Press, pp. 308 - 325.
- Lakić, I. (2004a) „Media Discourse and Manipulation“, u Perović S. i Bulatović V. (ur.) **Lingvističke analize**, Podgorica: Institut za strane jezike, str. 85 – 96.
- Lakić, I. (2004b) **Diskurs, mediji, rat**, Podgorica: Institut za strane jezike (u štampi)
- Reah, D. (1998) **The Language of Newspapers**, London: Routledge.

- Swales, J. (1990) **Genre Analysis - English in Academic and Research Settings**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Van Dijk, T. A. (1988a) **News Analysis**, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Van Dijk, T. A. (1988b) **News as Discourse**, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Van Dijk, T. A. (2001) „Principles of Critical Discourse Analysis“, in Wetherel, M., Taylor, S. and Yates, S. J. (eds.) **Discourse Theory and Practice, A Reader**, London: SAGE Publications, pp. 300 - 317.
- Zoltan, K. (2001) „Media Discourse from a Contrastive Rhetoric Perspective“, *Novelty*, Vol. 8, No. 3, British Council in Hungary, pp 4 - 26.

Igor Lakić

VARIOUS MODELS OF THE ANALYSIS OF PRINT MEDIA DISCOURSE

Summary

Media discourse is a very interesting area for research, both because media are a part of our lives and because the approach to their analysis is interdisciplinary. In the analysis of print media discourse, the starting point is usually the structure of news stories as described by van Dijk, which implies analysis of macro and micro structure of texts. However, linguistic analysis itself is not enough to study a genre such as news story. This approach is therefore supplemented by Critical Discourse Analysis whose main representative is Fairclough. This approach uses the obtained results of linguistic analysis in explaining ideological, political, social and other circumstances that influence creating of a news story. Our analysis has shown that it is the combination of linguistic and intercultural analysis of texts that provides the best results in studying daily newspaper articles. In addition, the analysis has shown, among other things, that parts of macro structure are not clearly separated, as it may be concluded from the existing literature. Actually, two parts of macro structure may have a dual function or can be found next to one another even within a single sentence. The examples used in the paper were taken from articles of British dailies *the Guardian*, *the Independent* and *the Times* on NATO airstrikes on Yugoslavia in 1999. These examples, especially those at the micro level, illustrate to what extent the personal attitude of a journalist influences the manner of reporting in British media.